

ISSN 2304-7410

НАУКОВЕ ТОВАРИСТВО ім. ШЕВЧЕНКА
ІВАНО-ФРАНКІВСЬКИЙ ОСЕРЕДОК

ПРИКАРПАТСЬКИЙ ВІСНИК НТШ

Думка

4 (56)-2019

**SHEVCHENKO SCIENTIFIC SOCIETY
DEPARTMENT OF IVANO-FRANKIVSK**

**PRECARPATHIAN BULLETIN
OF THE SHEVCHENKO
SCIENTIFIC SOCIETY**

Idea

4(56)-2019

Ivano-Frankivsk
2019

**УКРАЇНСЬКА СОЦІАЛ-ДЕМОКРАТІЯ
В ПАРТІЙНО-ПОЛІТИЧНОМУ ЖИТТІ ГАЛИЧИНИ
ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ 1930-х рр.**

І. Я. Райківський

*Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника;
76018, м. Івано-Франківськ, вул. Шевченка, 57;
тел. + 380 (342-59-60-06); e-mail: i.raj@ukr.net*

У статті висвітлюється діяльність Української соціал-демократичної партії (УСДП), заснованої в 1899 р., у другій половині 1930-х рр. Партія намагалася поєднати національну ідею і марксизм, брала активну участь у політичному житті на Західній Україні (до вересня 1939 р.). УСДП боролася парламентськими методами за створення незалежної Української соціалістичної держави, виступала проти українського націоналістичного підпілля, мала взаємини з польськими та єврейськими соціалістами. З 1935 р. УСДП втретє в передвоєнне десятиліття була учасником процесу консолідації легальних українських партій національно-державницького спрямування в Польщі, що періодично виникали під впливом низки внутрішніх і зовнішніх чинників. Напередодні Другої світової війни криза демократичних сил, наростання авторитаризму в різних формах по всій Європі негативно позначилися на суспільних впливах УСДП, як і взагалі соціал-демократії в Другій Речі Посполитій.

Ключові слова: УСДП, партія, соціал-демократи, українське робітництво, партійно-політичне життя.

Помітне місце в політичному житті Другої Речі Посполитої займав соціал-демократичний рух, до якого належала Українська соціал-демократична партія (УСДП). Вона виникла в 1899 р. на початку оформлення партійної структури українського політичного руху в Галичині¹ і протягом сорока років, до встановлення в краї партійно-тоталітарного режиму в 1939 р., активно відстоювала національні та соціальні права українських робітничих мас, намагалася поєднати національну ідею і соціалізм марксистського зразка. Основною соціальною базою УСДП

¹ Тут і далі під Галичиною мається на увазі східна, історична Галичина в межах колишньої Габсбурзької монархії. У міжвоєнний період після падіння ЗУНР Східна Галичина під владою Другої Речі Посполитої поділялася на Львівське, Станіславівське і Тернопільське воєводства, що, за деякими винятками, збігається з адміністративно-територіальними межами сучасних Львівської, Івано-Франківської і Тернопільської областей України.

було національно свідоме українське робітництво, тоді як у складі найвищого партійного керівництва переважала інтелігенція – відомі адвокати Л. Ганкевич, В. Старосольський, В. Темницький та ін. УСДП мала давні взаємини з польською соціал-демократією, що на початку ХХ ст. у рамках соціал-демократичного руху в Габсбурзькій монархії, у складі загальноавстрійської Соціал-демократичної робітничої партії Австрії (СДРПА), а після 1918 р. – під владою Другої Речі Посполитої, залежали від стану польсько-українських стосунків.

Предметом дослідження у статті стала цікава й відносно маловідома сторінка в діяльності української соціал-демократії – друга половина 1930-х рр. (до початку Другої світової війни), що привертала увагу деяких істориків [15; 34; 38; 65 *та ін.*]. Автор ставить перед собою завдання розкрити місце і роль української соціал-демократії в партійно-політичному житті Галичини другої половини 1930-х рр. УСДП взяла активну участь у боротьбі за національно-державну незалежність України на уламках Росії та Австро-Угорщини після Першої світової війни. Зокрема, соціал-демократи увійшли до складу першого уряду Західноукраїнської Народної Республіки (ЗУНР), після Акту злуки в Києві 22 січня 1919 р. відкрито виступили за створення єдиного соціалістичного уряду в Україні, підтримували діяльність соціалістичних урядів Директорії Української Народної Республіки (УНР), а до їхнього складу в 1919 р. – на початку 1920-х років входили діячі УСДП В. Темницький, О. Безпалко, В. Старосольський, С. Вітик, останній очолював міністерство в справах Західної області УНР (ЗОУНР). УСДП підтримала курс С. Петлюри на польсько-українське зближення, але рішуче засудила квітневий 1920 р. Варшавський договір, за яким Західна Україна відходила до Польщі [35, с. 44, 49, 51].

На середину 1920 р. УСДП, зневірившись у політиці УНР і ЗУНР, остаточно розірвала зв'язки з двома українськими урядами, партія не мала виразної політичної орієнтації. Водночас ще з осені 1918 р. УСДП припинила контакти з ідейно близькою партією в польському політичному таборі – Польською партією соціал-демократичною (ППСД) Галичини і Сілезії, що в 1919 р. була реорганізована в Польську партію соціалістичну (далі – ППС). Польські соціалісти очолили перші уряди Другої Речі Посполитої, тоді як УСДП підтримала національно-демократичну революцію в Галичині, проголошення ЗУНР та її злуку з УНР. В умовах політики «українізації» на радянській Україні на початку 1920-х років, що стала привабливим контрастом до політики урядів Польщі в українському питанні, соціал-демократи поступово стали на прорадянські позиції. Вони вбачали в Українській Соціалістичній Радянській Республіці (далі – УСРР) основу для будівництва незалежної національної держави з соціалістичним ладом. Симпатии радянської України почали масово вступати до УСДП (бо інші українські партії націонал-державницького спрямування підтримували до березня 1923 р.

еміграційний уряд ЗУНР) і, як зауважив радикал М. Стахів, «здобули в ній більшість» [46, с. 121].

Ліворадикальною орієнтацією УСДП скористалася нелегальна Комуністична партія Східної Галичини (КПСГ, з 1923 р. – Компартія Західної України, КПЗУ), так звані комуністи-«васильківці» – діячі КПСГ-опозиційної на чолі з Й. Кріликом (Васильківим). Під гаслом проголошеної Комінтерном тактики «єдиного робітничого фронту» вони з середини 1922 р. розгорнули акцію щодо відкритого опанування УСДП. Перехід УСДП на комуністичні позиції завершив VI з'їзд 18 березня 1923 р. у Львові [37, с. 117, 118]. Соціал-демократи фактично перетворилися в легальну прибудову КПСГ-КПЗУ, що стало причиною заборони партії поліцією, ліквідаційна акція відбулася 30 січня 1924 р. Колишнє керівництво УСДП з 1925 р. взяло участь в ідейно-організаційній відбудові соціал-демократії шляхом просвітницької діяльності в робітничому середовищі, зокрема заснування культурно-освітнього товариства «Робітнича громада» (статут затверджений наприкінці 1925 р.), видання щомісячної газети «Вперед!» у Львові з червня 1926 р. «Прообраз» УСДП – Українську соціалістичну групу «Вперед» – було створено 5 грудня 1927 р. Вона виступила як політична організація і разом з Українською соціалістично-радикальною партією (далі – УСРП) взяла участь у парламентських виборах у Польщі в 1928 р. [36, с. 125].

Відбудову УСДП завершив з'їзд – «Український соціалістичний конгрес» у Львові 8–9 грудня 1928 р. На рубежі 20–30-х років ХХ ст. відбулися кардинальні зміни в політичному житті Речі Посполитої, як і всієї Європи, де поступово поглиблювалася криза парламентсько-демократичної системи. Реакцією на цю кризу стала загроза тоталітаризму, фашизму, що найбільш повно виявилася в Німеччині з приходом до влади А. Гітлера в 1933 р. Іншим виявом тоталітаризму в 1930-і рр. була сталінська модель суспільного устрою в СРСР. Народи світу реально постали перед загрозою зіткнення двох тоталітарних режимів. Тенденція до обмеження демократичних інститутів набула розвитку в Другій Речі Посполитій, де в 1926 р. до влади прийшов Ю. Пілсудський, що встановив авторитарний режим «санації». В умовах світової економічної кризи, що радикалізувала суспільні настрої в Другій Речі Посполитій, виникла в 1929 р. Організація українських націоналістів (далі – ОУН). «Демократія – це шлях до перемоги соціалізму, – визнавав часопис УСДП “Робітничий голос”. – Як пошесть, як масове божевілля поширилася серед українського громадянства ... ненависть до демократичної думки» [13].

Наростання авторитаризму в різних формах, що особливого розмаху набрало в другій половині 1930-х рр., суперечило втіленню політичного ідеалу УСДП, що намагалася поєднати «вірність світоглядіві патріотично-національному та соціально-інтернаціональному» [42]. В основу своєї ідеології УСДП послідовно ставила «соціалізм, демократію

та український патріотизм як три рівнорядні чинники...” [47]. У 1930-х роках, незважаючи на несприятливі обставини, УСДП тричі брала участь у процесах консолідації легальних українських партій національно-державницького спрямування. Ставлення соціал-демократів до ОУН, що активно зміцнювалася за рахунок молоді, з її революційним романтизмом, схильністю до радикальних методів боротьби за національну державність, було свідченням характеру конфлікту поколінь [53, с. 128, 129]. Трагічне становище українського народу в умовах сталінізму спричинило тенденцію до об’єднання національно-демократичних сил Західної України і діаспори в середині 1930-х рр. На платформі боротьби на захист нації, за відновлення самостійної Української держави на етнографічній території виникла ідея скликання Всеукраїнського національного конгресу (далі – ВНК), що знайшла підтримку серед делегатів VII партійного конгресу УСДП у Львові 4 березня 1934 р. [55; 71, с. 246].

Соціал-демократи В. Старосольський, І. Квасниця і П. Буняк спільно з представниками УНДО, УСРП та деяких інших організацій в краї та еміграції провели у Львові 24–28 грудня 1934 р. передконгресову нараду [29]. Вона підготувала загальну схему проведення ВНК до вересня 1935 р., виступила за відновлення незалежної України зі столицею в Києві, визнала суверенність народу щодо вибору конституційного ладу на основі демократії [67, с. 25]. У межах процесу національної консолідації уперше в міжвоєнний період відбулося зближення крайових (УСДП, УСРП) та емігрантських (Українська соціал-демократична робітничка партія, Українська партія соціалістів-революціонерів) соціалістичних партій, кульмінацією якого став міжпартійний з’їзд 29–30 грудня 1934 р. у Львові [48, с. 138]. Однак проведення ВНК перекреслила угодівська акція нового керівництва УНДО, що навесні 1935 р. уклало з урядовими чинниками “усну” угоду з метою “нормалізації” польсько-українських стосунків. Політика “нормалізації” викликала гостре заперечення УСДП, як і більшості українських партій від ОУН до КПЗУ та опозиції в самому УНДО [43, с.].

УСДП бойкотувала парламентські вибори 1935 і 1938 рр. внаслідок недемократичного характеру прийнятого в Польщі закону, що позбавляв опозиційні до уряду партії, в т. ч. соціал-демократів, будь-яких шансів сформувати більш-менш впливове парламентське представництво [72, с. 279]. На відміну від досить активного бойкоту виборів діячами ППС [64, с. 508], УСДП проводила антивиборчу агітацію мляво, головним серед своїх прихильників [68, с. 19; 65, с. 140]. Соціал-демократи послідовно виступали проти угодівської політики УНДО, що, в їхньому розумінні, не виражала інтересів «цілого українського народу, а тільки цих двох буржуазно-клерикальних партій: УНДО й УНО [Українська народна обнова – *І.Р.*] еп. Хомишина» [26]. Соціал-демократ Р. Скибінський заявив у Дрогобичі в березні 1936 р., що ініціатори угоди об’єдналися «з польськими буржуями, щоб стати польськими міністра-

ми і воєводами» [62, с. 56]. За словами газети УСДП «Робітничий голос» в 1938 р., у виступі на віче, організованому дрогобицьким комітетом УСДП, В. Старосольський прямо заявив, що «нормалізація» «завела український нарід у сліпий кут ...» [16].

В. Старосольський в анкеті газети «Діло» на тему «нормалізації» в червні 1937 р. переконував, що політика УНДО спричинила «обезвартіснення українського питання в Польщі, його деградацію як великої та серйозної політичної проблеми». На його переконання, після 1935 р. серед поляків скріпилася «українофобська акція ..., польська сторона стала психічно і своїм розумінням ситуації менше схильна йти у відношенні до українців на які-небудь уступки», ніж була раніше [45]. Вплив «нормалізації» на політичне життя українців Галичини охарактеризував як «від'ємний», особливо на молоде покоління. В. Старосольський навів історичну аналогію між «зміною політичної тактики» УНДО в 1935 р. і «тим, що прийшло після зриву 1848 р.», коли з поразкою «весни народів» запанувала політична реакція. Вихід з ситуації він вбачав у «демократизації суспільства і політики», але з жалем констатував, що соціал-демократія занадто «слаба», щоб хоч би «в ролі опозиції» допомогти розв'язати актуальні суспільні проблеми в Галичині [45].

Навколо критики «нормалізації» сформувалося підґрунтя для консолідації сил у легальній частині національно-державницького табору Галичини, що була зроблена напередодні Другої світової війни за участю УСДП. Поштовх до об'єднання українських парламентських партій дали зовнішньо- і внутрішньополітичні причини, насамперед заперечення угодовського курсу УНДО, активізація на міжнародній арені нацистської Німеччини, підтримка автономії Карпатської України (Підкарпатської Русі) у складі Чехо-Словаччини в 1938 р. Українські партії зайняли спільну позицію в боротьбі проти фашизму, в якому вбачалася найбільша загроза виникнення світової війни. УСДП бачила суть фашизму у спробі рятуння капіталістичного ладу, за словами В. Темницького, створення національної державності забезпечила б ідеологія, що закликала «до боротьби проти насильства, а фашизм і гітлеризм власне насильство ... санкціонують ...» [47]. В. Старосольський як голова УСДП, обраний на VIII конгресі 17 жовтня 1937 р., спільно з представниками УНДО, УСРП, Фронту національної єдності та деякими ін., взаємодіяли в межах Контактного комітету у Львові, створеного в грудні 1937 р. для пошуку шляхів порозуміння серед українського громадянства. Найзначнішим здобутком у працях комітету стала пресова угода 1938 р. [51, с. 218, 219].

Однак тривалі дискусії в передвоєнний період на тему створення представницького органу західноукраїнських легальних політичних структур не принесли успіху [52, с. 97, 98]. На перешкоді об'єднанню були ідейні розходження між партіями, амбіції окремих лідерів і досить слабкі позиції в політичному житті Польщі в 1930-х роках більшості

українських партій парламентського типу. Це був період розчарування в демократії, зростання популярності радикальних методів боротьби, посилення впливів в українському суспільстві Галичини націоналістичного підпілля, що виступало за втілення національних ідеалів збройним шляхом. Як лівоцентристська партія в національно-державницькому таборі, УСДП розгорнула гостру боротьбу проти правої частини політичного спектра. Так, в інтерв'ю газеті ППС «Robotnik» соціал-демократ Р. Скибінський виступив, з огляду на фашистські тенденції, проти ідеології і діяльності ОУН, інтегрального українського націоналізму [66]. У статті «Страшна правда» В. Темницький писав, що «ціле українське громадянство» має протиставити себе «глулій та злочинній демагогії фашистського націоналізму». На його думку, «молоду енергію підростаючого покоління треба спрямувати до серйозної громадянської праці ... на основах демократії та публичної контролі» [4, арк. 60].

Лідери УСДП не визнавали тероризму будь-якого спрямування як методу політичної боротьби. УСДП виразно відмежувалася від комуністичного табору, що в умовах масових сталінських репресій сильно занепадав у Східній Галичині. Так, в резолюції наради ширшої управи УСДП 10 листопада 1935 р. було наголошено, що «під протекторатом Комінтерну ... гасла “об’єднаного [пролетарського – *I. P.*] фронту” ... по суті є нічим іншим, як політичною авангардою большевицько-московського імперіялізму». У резолюції стверджувалося, що більшовицька система стала «ярким запереченням ... соціалістичних і демократичних засад» і була спрямована «з цілим розмахом на знищення України» [26]. В. Темницький вважав трагедією «для цілого людства» той факт, що комуністи «дістали змогу будувати соціалістичну суспільність ... методами та засобами московського царизму» [47]. Отже, соціал-демократи усвідомили злочинну суть комунізму, а Комінтерн вважали знаряддям російської великодержавної політики. КПЗУ як складова Комуністичної партії Польщі традиційно звинувачувала УСДП в тому, що вона «з ласки і попертю української буржуазії і соціал-фашистської ППС намагається ... розбити робітничий рух по національній лінії ...» [2, арк. 71].

Політичну лінію УСДП наприкінці 1930-х років визначав партійний конгрес у Львові 17 жовтня 1937 р. Він зібрав 35 делегатів зі Львова, Калуша, Самбора, Долини, Стрия і Дрогобича [62, s. 190]. У вступному слові П. Буняк сказав про переслідування з усіх боків українського соціалістичного руху. Поліція заборонила українські робітничі товариства в Долині й Тисмениці, тоді як «польське організаційне життя» зміцнювалося «з дня на день» [5, арк. 1]. У політичній доповіді В. Старосольський наголосив, що міждержавні конфлікти могли бути розв’язані тільки з поваленням капіталізму. На його думку, фашизм був підтриманий «людьми zdegradованими і без праці». Щодо СРСР, до якого входила радянська Україна, то це, по суті, була «російська сталінська імперія» [5, арк. 1, 2]. І. Кушнір звернув увагу на потребу УСДП протистояти де-

націоналізації робітництва, коли в пошуках працевлаштування робітники-українці записувалися «до польських товариств і спілок», де вони «з часом втрачають національне почуття». У виступі з організаційного питання І. Квасниця закликав активізувати видання партійної преси, створення господарсько-економічних закладів тощо [7, арк. 2]. Резолюції VIII конгресу УСДП були опубліковані в партійній газеті «Робітничий голос» у березні 1938 р.

«Політична резолюція» конгресу закликала українське робітництво «до боротьби з диктатурою, фашизмом і реакцією, за демократичні вольности», висловила протест «проти московської націоналістичної диктатури» і «нищення всіх проявів українського національного життя» в радянській Україні. Водночас делегати заперестували «проти нагінки польських шовіністичних кругів на всі ділянки українського життя» і закликали «українське робітництво до боротьби з усіма проявами фашизму й націоналізму». Окремо вимагали розпуску польського сейму і сенату, проведення нових парламентських виборів на демократичній основі. «Резолюція у професійних справах» проголошувала принцип «єдності і клясовости професійного руху», підтримку положень спільної умови від 29 квітня 1929 р. між УСДП і Центральною комісією Класових професійних спілок (далі – КПС), що перебували під впливом польських соціалістів. Робітники-українці мали право організовуватися автономно в загальнодержавних «Класових професійних союзах». У «Резолюції в організаційних справах» конгрес УСДП закликав місцеві партійні комітети до активізації своєї діяльності, вбачаючи суть історичного моменту як «час боротьби між реакцією, фашизмом, назадництвом, з одної сторони, і соціалізмом, поступом та демократією, з другої ...» [28].

На VIII конгресі обрано новий склад ЦК УСДП. Головою партії, на зміну Л. Ганкевичу, став В. Старосольський, його заступником – П. Буняк і секретарем – Р. Скибінський. До складу партійної управи увійшли Л. Ганкевич, І. Квасниця, І. Кушнір, В. Темницький та ін. Згідно з резолюцією конгресу, УСДП мала відновити видання друкованого органу, створити постійний партійний секретаріат у Львові, заснувати «свої незалежні господарські установи» [28]. Не маючи змоги через важку хворобу взяти участь у конгресі, В. Темницький надіслав делегатам привітального листа й опублікував програмну статтю в «Робітничому голосі». Завдання конгресу він вбачав у розбудові УСДП, ворогами українського соціалістичного пролетаріату в Галичині вважав низку явищ суспільного життя: політику польського уряду («проти українського корінного на цих землях елементу ведеться ненависну та безпошадну, екстермінаційну боротьбу»), активізацію в краї клерикальних сил («темні хмари клерикалізму ... прислонюють сонце правди, знання, поступу та вільної думки») та інтегрального націоналізму («загрозливий наступ фашизму та гітлеризму»), сталінський партійно-тоталітарний режим на Великій Україні («російський комунізм – це тільки деспотизм московської бюрократії, помазаної на червоно») [47].

Отже, провід УСДП в міжвоєнний період перебував у руках відомих українських адвокатів, хоч партія була робітнича за соціальним складом. У 1930-х роках УСДП спрямувала свої зусилля на боротьбу проти фашизму і комунізму, виступала проти активізації в Галичині правої частини українського політичного спектра, була опозиційна до політики польського уряду. Розв'язання соціальних суперечностей соціал-демократи бачили на шляху розвитку українського соціалістичного руху. Однак за своїми впливами УСДП значно поступалася націоналістичному підпіллю, яке надавало перевагу збройним методам боротьби проти Польської держави. За словами націонал-демократа І. Кедрина, в кінці 1930-х років «зросла, як ще ніколи досі, в українському громадянстві нехить до всіх партій і всього т. зв. партійництва» [19]. Уявлення про впливи УСДП можна отримати з видавничої діяльності, що в 1930-х роках через фінансові проблеми була вкрай нерегулярною. Так, у 1934 р. вийшов єдиний номер часопису «Вперед» (загальний тираж – 1 тис. примірників), для порівняння – в 1931 і 1933 рр. – по чотири [38, с. 47]. Місцеві осередки відновленої УСДП діяли лише в Галичині у Львівському і Станіславівському воєводствах [63, с. 61].

Відновлена УСДП не змогла поширити свою діяльність на українські північно-західні землі у складі Речі Посполитої. Навіть значно більш чисельні, ніж соціал-демократи, українські партії в міжвоєнній Польщі – УСРП та особливо УНДО – не мали в той час значних впливів на Волині, відокремленої від Галичини «сокальським кордоном» [43, с. 126]. Це було наслідком політики волинського воєводи Г. Юзевського, який всіляко сприяв розвитку в краї підконтрольних владі українських установ, перешкоджав поширенню легальної україномовної галицької преси і громадських організацій, у т. ч. партійних [22, с. 255]. Для порівняння, на початку 1920-х років УСДП мала свої осередки поза межами Галичини. Зокрема, на соціалістичній нараді в Луцьку 17 листопада 1923 р. прийнято ухвалу про створення обласної організації УСДП Волині, Холмщини, Полісся і Підляшшя [1, арк. 51]. Прокомуністична УСДП в 1924 р. навіть заснувала свій клуб у польському сеймі за участю п'яти послів [18, с. 73, 74]. А. Чернецький, один із лідерів партії до середини 1920-х років, згадував про УСДП в 1930-х роках, що «політичного впливу вона не мала і видатної ролі в політичному житті більше не грала» [49, с. 71]. Однак в умовах падіння політичних рейтингів легальних українських партій впливи УСДП на суспільно-політичні процеси в Галичині не можна ігнорувати [73, с. 234].

Чисельність УСДП у 1930-х роках важко встановити, на наш погляд, вона максимум становила 1,5–2 тис. членів. Для порівняння, провідні українські партії легальної частини політичного спектра під польською владою – УНДО та УСРП – налічували в той час, за свідченням радикала І. Макуха, 10–20 тис. осіб [24, с. 447, 448]. Наприкінці 1934 р. УСРП налічувала 20 тис. діячів, випередивши УНДО [25, с. 99]. Основ-

не поле для діяльності соціал-демократів зосереджувалося у Львові, в Дрогобицько-Бориславському нафтовому басейні та на Підкарпатті. УСДП мала найсильніші позиції серед робітників нафтового і лісового промислу в Дрогобицькому і Долинському повітах [69, s. 484]. Поширення впливу УСДП на маси у Львівському воєводстві в 1935 р., за підрахунками поліції, становило по 10 відсотків у Дрогобицькому і Перемишльському повітах та по 5 – у Львівському і Бібрському [59, s. 17–22]. Соціал-демократи здійснювали просвітницькі заходи в робітничому середовищі, що розвиток української національної самосвідомості робітництва поєднували з пропагандою соціалістичних ідей. Гуртки товариства «Робітнича громада» найбільш активно діяли на Дрогобиччині. До його складу в Дрогобичі входило 76 членів, у Бориславі – 80, с. Добрівлянах Дрогобицького повіту – 185 [17]. Характерно, що свято відкриття прапора львівського гуртка завершилося співом українського гімну «Ще не вмерла Україна» та «Інтернаціоналу» [41].

УСДП послідовно намагалася поєднати серед українського робітництва національну ідею і соціалізм марксистського зразка. Напередодні світової війни, незважаючи на несприятливі політичні обставини, осередки УСДП у Східній Галичині продовжували свою роботу. Партія відновила регулярне видавництво преси, в березні 1938 р. вийшов друком у Львові перший номер щомісячної газети «Робітничий голос» під редакцією М. Матвіїва [56, s. 262]. У 1939 р. газета виходила тиражем 3 тис. примірників [8, арк. 49]. Українські соціал-демократи, як й інші опозиційні партії, бойкотували вибори до польського парламенту, що відбулися в листопаді 1938 р. [6, арк. 199 зв.; 60, s. 229]. Вереснева 1938 р. конференція УСДП вимагала «зміни виборчої ординації» в більш демократичному напрямку [21]. Однак соціал-демократія не мала жодних шансів переламати політичну ситуацію в другій половині 1930-х років, що характеризувалася кризою демократичних сил в Європі, поглибленням загрози міжнародного воєнного конфлікту. У першотравневій резолюції 1939 р. мітингу УСДП у Львові соціал-демократи прямо заявили: «Фашизм відкрив врешті цілковито своє обличчя і його загроза для свободи, поступу й цивілізації тепер наглядна. Європа, цілий світ, демократія і свобода в небезпеці. Війна й руїна над нашими головами» [30].

УСДП була однією з нечисленних українських партій Галичини, що мала більш-менш регулярні контакти з ідейно близькими польськими політичними силами. Це було певною мірою дисонансом до загострення в Другій Речі Посполитій польсько-українських стосунків напередодні світової війни. Представники УСДП (Л. Ганкевич, В. Темницький, В. Старосольський та ін.) і ППС на найвищому рівні вперше після розпаду Австро-Угорщини в 1918 р. зібралися на міжпартійній конференції 29 січня 1933 р. у Львові. Конференція ухвалила рішення про взаємодію обох партій у боротьбі «проти націоналізму, фашизму і комунізму», але зафіксувала розбіжності в національному питанні. Якщо

УСДП далі обстоювала створення незалежної Української держави, куди мали б увійти західноукраїнські землі, включаючи Східну Галичину, то ППС виступала за територіальну автономію для українських земель у Польщі [23; 70, s. 75]. Спільна конференція УСДП і ППС дала поштовх до встановлення більш тісних стосунків між двома партіями. В українській пресі відзначалося, що партія «йде від літ у хвості ППС» [11], підтримує з польськими соціалістами «дуже тісні зв'язки на терені професійних організацій» [54].

УСДП на спільному з ППС святкуванні дня міжнародної робітничої солідарності 1 травня в другій половині 1930-х років підтримала вимогу запровадження «національно-територіальної автономії на етнографічних українських землях у Польщі» [31; 57, s. 125]. Пепеєсівці пропонували автономістські проекти для Східної Галичини ще на початку 1920-х років, але вони не знайшли тоді підтримки серед українських соціал-демократів. На першотравневому мітингу 1936 р. у Львові за участю УСДП разом з польськими і єврейськими соціалістами П. Буняк від імені партії висловив домагання «територіальної, політичної та культурної автономії для українського народу у Польщі» [40]. Автономістське гасло УСДП з часом відкинула, принаймні в першотравневій резолюції 1939 р. його вже не ставила [30]. ЦК УСДП, наскільки відомо, не розглядав відкрито концепції автономії на засіданнях управи або з'їзду, але це питання для партії, за словами соціал-демократичної преси, було «не новим» [33]. Характерно, що, крім УСДП, ще дві партії напередодні світової війни – УНДО (в рамках політики «нормалізації») та КПЗУ – домогалися автономії Західної України, водночас різко поборюючи одна одну. Це яскраво свідчило про гостроту протиставлення в українському політичному житті краю в передвоєнні роки.

Взаємини між УСДП і ППС найбільш повно виявилися в профспілковому русі. Керівництво відновленої УСДП робило заходи для згуртування робітників-українців в автономних українських профспілках у складі Класових професійних спілок (далі – КПС) під егідою ППС. Умови вступу робітників української національності до КПС визначила спільна нарада ЦК УСДП та Центральної Комісії Класових професійних спілок 29 квітня 1929 р. у Львові [69, s. 482]. Однак незважаючи на підтримку ППС, УСДП в 1930-ті роки так і не спромоглася створити автономну українську структуру в межах загальнодержавних КПС у Польщі. А. Чернецький визнав, що від угоди ЦК УСДП з Центральною Комісією КПС «в практиці не вийшло ... нічого», серед польського робітництва «закоринився глибоко примат тотальності Польської держави і нечуваний шовінізм» [50]. Соціальна база УСДП для реалізації плану щодо заснування автономних профспілок для робітників-українців була невеликою, національно свідомий український пролетаріат – малочисельним. Діяч УНДО Д. Великанович писав, що українське робітництво у профспілках розпалося «на численні гуртки й поважно підпадає під чужі впливи» [27].

Під впливом УСДП у другій половині 1930-х рр. перебували лише локальні профспілкові осередки в Галичині. Так, партія мала в 1937 р. визначальний вплив на товариство двірників і домашньої прислуги «Праця» в Дрогобичі, що налічувало близько 50 членів [9, арк. 50 зв.]. Соціал-демократ І. Кушнір був секретарем окружної комісії професійних спілок у Львові [39, с. 3]. Лідери УСДП послідовно співпрацювали з польськими соціалістами у профспілковому русі, зокрема взяли участь разом із ППС, Бундом і делегатами робітничих профспілок у конференції 1 липня 1938 р. у Львові, де обговорили роботу професійних організацій [3, арк. 160]. Однак інтернаціональний склад пролетаріату створював ґрунт для поширення загальнодержавного класового профспілкового руху в Польщі, з другого боку, перешкоди для заснування автономних українських профспілок постійно чинили польські власті. Нарада ширшої езекутиви УСДП у Львові 10 листопада 1935 р. із сумом констатувала, що українське робітництво живе «не тільки серед страшної нужди земельного безробіття, але ... ще й під обухом денационалізаторської політики» уряду [26].

Діяльність УСДП, як і в цілому національно-державницького табору, активізувалася в умовах запровадження карпато-української автономії на Закарпатті у складі Чехо-Словаччини восени 1938 р. УСДП вважала автономію першим кроком на шляху до створення самостійної «соборної» Української держави. 25 вересня 1938 р. у Львові відбулася крайова конференція УСДП, на якій партія підкреслила «беззастережне право самовизначення» українського Закарпаття [32]. Газета УСДП «Робітничий голос» назвала Закарпаття «П'ємонтом України» [58, с. 230]. Соціал-демократи відіграли «живу, творчу і провідну ролю в боротьбі за самовизначення, ... над організацією та закріпленням молоді держави» [10]. Учасники крайової конференції УСДП 22 січня 1939 р. у Львові одностайно ствердили, що Карпатська Україна – це «вислід волі і змагання працюючих мас Закарпаття ...» [20]. УСДП рішуче засуджувала орієнтацію частини українських політиків на фашистську Німеччину та її союзників. Окупація Карпатської України, за висловом «Робітничого голосу», була, по суті, «цинічна, нічим не закрита, зрада з боку тих, що удавали приятелів ...» [14]. «Кривавиться Карпатська Україна, – писала газета УСДП, – і разом з нею увесь український нарід» [14].

На початку світової війни УСДП припинила своє існування у вересні 1939 р. За свідченням Уляни Старосольської, дочки останнього голови УСДП, провід партії «з участю В. Старосольського вирішив офіційно її розв'язати, щоб радянська влада не мала правової підстави для карання її членів ...» [44, с. 124]. На жаль, не знайдено офіційних документів, які підтвердили б це твердження. Із встановленням на Західній Україні більшовицької партійно-тоталітарної системи соціал-демократи як опоненти комуністів зазнали масових репресій. Зокрема, чимало серед колишніх лідерів УСДП – В. Старосольський, П. Буняк, І. Квасниця,

І. Кушнір та ін. – були заарештовані більшовиками і зникли в сталінських концтаборах, на засланні. Частині діячів УСДП пощастило емігрувати на Захід: Л. Ганкевичу – до США, А. Чернецькому в 1944 р. – до Швейцарії (обставини втечі перед приходом Червоної армії він описав у спогадах) тощо [15, с. 142, 272].

Отже, УСДП намагалася поєднати національну ідею і марксизм, мала соціальну базу в особі українського промислового робітництва і розгорнула свою діяльність у трьох основних напрямках – політичному, профспілковому і культурно-освітньому [12]. Виступаючи за створення незалежної української держави з соціалістичним ладом, партія намагалася досягнути своєї мети мирним, парламентським шляхом, різко засуджувала радикальні методи боротьби українського націоналістичного підпілля. УСДП шукала більш тісної взаємодії насамперед з ідейно близькими соціалістичними партіями в Галичині – з УСРП і ППС, але стабільній співпраці між українськими еседеками і польським соціалістами перешкоджали розбіжності в національному питанні. У другій половині 1930-х рр. УСДП на ґрунті критики політики УНДО «нормалізації» польсько-українських взаємин, посилення загрози фашизму на міжнародній арені, підтримки Карпатської України та ін. з тактичних міркувань взяла участь у спробі консолідації легальних партій національно-державницького табору напередодні Другої світової війни. Тенденція до обмеження демократичних інститутів, наростання авторитаризму в різних формах мала вкрай негативний вплив на ідейно-організаційну розбудову УСДП.

Література

1. Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі – ЦДАГОУ). Ф. 6. Оп. 1. Спр. 30.
2. ЦДАГОУ. Ф. 6. Оп. 1. Спр. 76.
3. Центральний державний історичний архів України, м. Львів (далі – ЦДІАЛ України). Ф. 205. Оп. 1. Спр. 492.
4. ЦДІАЛ України. Ф. 309. Оп. 1. Спр. 1918.
5. Державний архів (далі – Держархів) Івано-Франківської обл. Ф. 2. Оп. 1. Спр. 1486.
6. Держархів Івано-Франківської обл. Ф. 2. Оп. 1. Спр. 1530.
7. Держархів Івано-Франківської обл. Ф. 69. Оп. 1. Спр. 720.
8. Державний архів (далі – Держархів) Львівської обл. Ф. 1. Оп. 52. Спр. 2835.
9. Держархів Львівської обл. Ф. 256. Оп. 1. Спр. 63.
10. В чий інтересі? // Робітничий голос. 1938. Грудень.
11. Висвистали промовця УСДП під час першотравневого віча у Львові // Новий час. Львів, 1938. 3 травня.
12. Вперед. Львів, 1921. 8 травня. С. 1.
13. Демократія // Робітничий голос. Львів, 1938. Березень.
14. До хвилини // Робітничий голос. 1939. Квітень.
15. Жерноклеєв О., Райківський І. Лідери західноукраїнської соціал-демократії. Політичні біографії. Київ, 2004. 283 с.

16. З партійного руху // Робітничий голос. Львів, 1938. Вересень.
17. З руху в «Робітничих Громадах» // Робітничий голос. Львів, 1939. Травень.
18. Зайцев О. Представники українських політичних партій Західної України в парламенті Польщі (1922–1939 рр.) // Український історичний журнал. Київ, 1993. № 1. С. 72–84.
19. Кедрин І. Демократія, монопартія чи безпартійний провід? // Діло. Львів, 1939. 7 січня.
20. Краєва конференція УСДП // Робітничий голос. Львів, 1939. Лютий.
21. Краєва конференція УСДП // Робітничий голос. Львів, 1938. Жовтень.
22. Крамар Ю. Ідея польсько-українського порозуміння в політичній концепції волинського воєводи Г. Юзевського // INTERMARUM: історія, політика, культура. Луцьк, 2015. Вип. 2. С. 246–258.
23. Львівська конференція // Вперед. Львів, 1933. Травень.
24. Макух І. На народній службі. Дітройт, 1958. 628 с.
25. Міщук М. Українська радикальна партія – Українська соціалістично-радикальна партія: ідеологія, організація, політика (1918–1939 рр.). Івано-Франківськ, 2016. 192 с.
26. Нарада Екзекутиви УСДП // Громадський голос. – Львів, 1935. – 7 грудня.
27. Організуймо українське робітництво в українських професійних рядах! // Діло. Львів, 1936. 13 листопада.
28. Партійні справи // Робітничий голос. Львів, 1938. Березень.
29. Передконгресові наради українських партій // Громадський голос. – Львів, 1935. – 5 січня.
30. Першотравнева резолюція УСДП // Робітничий голос. Львів, 1939. Травень.
31. Першотравнева резолюція УСДП 1938 р. // Робітничий голос. Львів, 1938. Червень.
32. Під сучасну хвилину // Робітничий голос. 1938. Жовтень.
33. Підсумки 1-травневих маніфестацій // Робітничий голос. Львів, 1938. Червень.
34. Райківський І. Взаємини українських соціал-демократів Галичини з Польською партією соціалістичною в Другій Речі Посполитій // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Філософія. Політологія. Київ, 2003. Вип. 62. С. 46–54.
35. Райківський І. Галицька соціал-демократія в Українській революції 1917–1920 років // Галичина. Всеукраїнський науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис. Івано-Франківськ, 1998. № 1. С. 42–55.
36. Райківський І. Ідейно-організаційна відбудова УСДП у Галичині (1925–1928 рр.) // Дрогобицький краєзнавчий збірник. Спеціальний випуск II. Дрогобич, 2015. С. 116–128.
37. Райківський І. Ліворадикальна еволюція УСДП (1920–1924 рр.) // Вісник Прикарпатського університету. Історія. Івано-Франківськ, 1999. Вип. II. С. 112–122.

38. Райківський І. Українська соціал-демократична партія (1928–1939 рр.). Івано-Франківськ, 1995. 67 с.
39. Робітничий голос. Львів, 1938. Березень. С. 3.
40. Свято 1 Травня // Діло. Львів, 1936. 2 травня.
41. Свято львівського українського робітництва // Робітничий голос. Львів, 1939. Січень.
42. Ситуація українських соціалістів // Діло. Львів, 1936. 8 травня.
43. Соляр І. Зовнішні орієнтації національно-державницьких партій Західної України (1923–1939). Львів, 2011. 356 с.
44. Старосольська У. Ave Caesar, morituri te salutant // Володимир Старосольський. 1878–1942. Записки НТШ. Нью-Йорк – Париж – Сідней – Торонто, 1991. Т. 210. С. 118–150.
45. Старосольський В. «Шириться дефетизм, дезорієнтація, відворот від політики ...» // Діло. – Львів, 1937. – 29 липня.
46. Стахів М. Проти хвиль. Історичний розвиток українського соціалістичного руху на західних українських землях. Львів, 1934. 136 с.
47. Темницький В. Завдання української соціал-демократії // Робітничий голос. Львів, 1938. Травень.
48. Трощинський В. Міжвоєнна українська еміграція в Європі як історичне і соціально-політичне явище. Київ, 1994. 260 с.
49. Чернецький А. Спомини з мого життя. Лондон, 1964. 143 с.
50. Чернецький А. Український робітник // Діло. Львів, 1936. 29 листопада.
51. Швагуляк М. Маловідома сторінка політичного життя Західної України передодня Другої світової війни (з історії Контактного Комітету. 1937–1939 роки) // Записки НТШ. Львів, 1994. Т. ССХХVIII. С. 207–248.
52. Швагуляк М. Партійні поділи і загальнонаціональні інтереси. Проблема політичної консолідації українського національного руху Галичини (1919–1939) // Сучасність. Київ, 1994. № 2. С. 77–82.
53. Швагуляк М. Суспільно-політична ситуація у Західній Україні на початку 30-х років ХХ ст. // Записки НТШ. Львів, 1991. Т. ССХХII, с. 111–145.
54. «Шириться дефетизм, дезорієнтація, відворот від політики ...» // Діло. Львів, 1937. 29 липня.
55. Ще про конгрес УСДП // Громадський голос. Львів, 1934. 17 березня.
56. Archiwum akt nowych w Warszawie (abbr. – AAN), Ministerstwo Spraw Wewnętrznych (dalej – MSW). Sygn. 964.
57. AAN, MSW. Sygn. 966.
58. AAN, MSW. Sygn. 967.
59. AAN, MSW. Sygn. 1042.
60. AAN, Ministerstwo Spraw Zagranicznych (dalej – MSZ). Sygn. 2352.
61. AAN, Urząd Wojewódzki we Lwowie. 1920–1939. Sygn. 23.
62. AAN, Urząd Wojewódzki we Lwowie. 1920–1939. Sygn. 24.
63. Feliński M. Ukraińcy w Polsce odrodzonej. Warszawa, 1931. 144 s.
64. Holzer J. Mozaika polityczna Drugiej Rzeczypospolitej. Warszawa, 1974. 664 s.

65. Koko E. Ukraińscy socjaldemokraci galicyjscy w okresie międzywojennym (1918–1939) // *Ukraińska myśl polityczna w XX wieku. Zeszyty naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego*. Kraków, 1993. Z. 103. S. 125–141.
66. Praca i życie ukraińskiego ruchu socjalistycznego. Rozmowa «Robotnika» z tow. R. Skibińskim, wice-prezesem U.S.D. // *Robotnik*. Warszawa, 1934. 15 września.
67. Sprawozdanie z życia mniejszości narodowych za IV kwartał 1934 r. Warszawa, 1935. S. 25–29.
68. Sprawozdanie z życia mniejszości narodowych za III kwartał 1935 r. Warszawa, 1935. S. 19.
69. Sprawy Narodowościowe. Warszawa, 1929. № 3–4. S. 482–484.
70. Sprawy Narodowościowe. Warszawa, 1933. № 1. S. 75.
71. Sprawy Narodowościowe. Warszawa, 1934. № 2–3. S. 246.
72. Sprawy Narodowościowe. Warszawa, 1935. № 3–4. S. 279.
73. Torzecki R. *Kwestia ukraińska w Polsce w latach 1923–1929*. Kraków, 1989. 470 s.

*Стаття надійшла до редакційної колегії 02.12.2019 р.
Рекомендовано до друку д. іст. н., професором Мандриком Я.І.,
д. політ. н., професором Федорчак Т.П.*

UKRAINIAN SOCIAL-DEMOCRACY IN THE PARTY-POLITICAL LIFE OF THE GALICIA OF THE SECOND HALF OF THE 1930-s

I. Y. Raikivskyi

*Vasyl Stefanyk Precarpathian National University;
76018, Ivano-Frankivsk, st. Shevchenka, 57;
Ph. + 380 (342-59-60-06); e-mail: i.raj@ukr.net*

The activities of the Ukrainian Social Democratic Party (USDP), founded in 1899, in the second half of the 1930s are highlighted. This party tried to combine the national idea and Marxism, took an active part in political life in Western Ukraine (until September 1939). The USDP used parliamentary methods for the creation of an independent Ukrainian socialist state, opposed the Ukrainian nationalist underground, and had a relationship with Polish and Jewish socialists. Since 1935, for the third time in the pre-war decade, the party has been a participant in the consolidation process of legal Ukrainian parties of national-state movements in Poland, which have periodically emerged under the influence of a number of internal and external factors. On the eve of the Second World War, the crisis of democratic forces, the rise of authoritarianism in various forms across Europe negatively affected the public influence of the USDP, as well as Social Democracy in general in the Second Polish Republic.

Key words: *USDP, Party, Social Democrats, Ukrainian Labor, Party-Political Life.*